

Az illúziók kora

DOBOS LÁSZLÓ: SODRÁSBAN

Századunk, mint annyi mindennek, a regénynek is más arcot formált. Ma a regény lehet tényregény, dokumentumigényű mű, lehet publicisztikai fogantatású írás, vagy akár szociológia. Szerzője abból építkezik, amit biztosan magáénak érez: ez indíttatásától, szellemi örökségétől, műveltségétől, valamint a saját felismert korlátaitól függ.

A Pozsonyban élő Dobos László regényeiben nemcsak a saját élményvilágát, tapasztalatát, vágyait, reményeit, hiteit és szorongásait fogalmazza meg, hanem felidézi annak a fél évszázadnak a történelmét, amelyben olyasmiket is megéltek emberek, amire még „ma sincs ige”. Az író személyes sorsa sem egyedi sors, hanem egy nemzetiség sorsa is. A szlovákiai magyarság három uralomváltást élt át Trianon óta, s ez a történelmi terhen túl azt is jelentette, hogy három alkalommal semmisült meg az értelmisége, és három alkalommal kényszerült a semmiből újraépítkezni.

A *Sodrásban* a „harmadvirágzásról”, a harmadik feltámadásról: a szándékok, az esélyek és az igazi lehetetlenségek átgondolásának és kiválasztásának koráról, a pozsonyi egyetemi ifjúság életéről, és az ötvenes években induló fiatal értelmiségiek lehetőségeiről tudósít. A szerző nemcsak szemlélője a kornak, hanem Jeromos személyében a regény főszereplője is. Akárcsak előző regényeiben, Dobos László most is a kornak és saját életének krónikása. És mert hű krónikás akar maradni, a benne feszülő kettős szemléletet két hangra komponálja: a férfi és a nő hangjára.

Jeromos, a férfi; a magabiztosság, a tudatosság, Sztálin és a meghirdetett új világ igaz híve: „...külön csoportba kell terelni a volt gazdagokat, a másokat sanyargatókat, a harácsolókat, a kapzsikat, az uralkodókat, a parancsolókat... Ezt érzem, és tanítják is... És aki utunkban áll, elseperjük.”

Az Asszony, a nő; a kételkedő, nem tud Jeromossal lépést tartani, nem tudja szárnyalását követni, neki földi gondjai vannak; lakni szeretne, és nem könyvekkel megrakott bőrönddel albérlés után járkálni, nem akar kérényekkel kilincselni, amelyekért csak ígéretet kapnak, de lakást nem; szülni szeretne, de nem a pozsonyi penészes egyszobában, hanem otthon a falujukban. Kétségbeesetten fogalmazza meg a bőrönddel való bolyongásaik valamelyik állomásán: „Még egyek vagyunk a világgal, azzal, ahonnan jöttünk, de én már érzem a rosszat!”

Jeromost „túláradó hite” elszakította a valóságtól, el is veszítette a valóság, az igazság és a szó közötti kapcsolatát. Másokkal együtt ő sem ismerte föl ennek a végiggondolatlan jövőépítésnek a veszélyét, azt, hogy éppen ez a végiggondolatlanság szüli majd meg a személyiség és a társadalom igazi bomlasztó erőit. Jeromos, mivel képtelen a lényeg megragadására ebben a mímelt rendben, teremt magának egy álvilágot, ahol a lényegyet be tudja helyettesíteni egy, már a reflexekig beépült előítélet-rendszerrel. Az Asszony múlthoz való ragaszkodása, a több évszázados létformához való ösztönös kötődés. Eleinte ez csak reflexív formában van jelen, de a Jeromostól való eszmei eltávolodása miatt egyre magasabb tudatú zónába emeli saját világát. Szeretné megadni szerelmüknek, s ezáltal megkapni is, azt a kimeríthetetlen lelki hatalmat, ami csak a szellemért való munkálkodás által jöhet létre. Je-

romos hitével ez nem fér össze. Ő még úgy tudja: a szerelem erkölcsstanának azzal felel meg, ha családot alapít, s ő ezt megtette. Emlékezni pedig nem akar, szeretne a múlttal egészen leszámolni, ez csak össze-összezavarja „tisztuló tudatát”.

A regény valóságos története időben és térben is eléggé szűk, de az elmélkedő visszaemlékezések átalakítják, széttörik ezt a keretet, ugyanakkor ezzel egy időben egyszerűsítik is a mű szerkezetét. A regény igazi tanulsága éppen ebben az emlékező cselekményben rejlik. Példa erre a templomi esküvő — ahová, ha osonva is, de elmennek — vagy a kislányuk keresztelése. Mindkét esemény otthon a falujukban történt, ahol a hagyomány győzedelmeskedni tudott az újat szolgáló Jeromos fölött. Afölött a Jeromos fölött, aki egyetemi éveit felidézve, úgy emlékszik akkori önmagára, mint olyan ifjúsági vezérre, akitől a társainak félniük kell, mert döntéseitől emberi sorsok függtek. Hiszen elegendő volt egy rosszul megfogalmazott mondat, egy kuláknak kinevezhető apa, hogy javaslatára bárkit eltanácsoljanak az egyetemről.

Jeromos világából csak ők, az eltanácsoltak merik kimondani azt, amit gondolnak. Egyikük kétségbeesésében például így fogalmaz: „A szlovákok nem csinálják ezt! Egy iskolába járunk velük, egy internátusban lakunk, mosolyognak rajtunk, röhögnek!... A hátatok mögött azt suttogják, ti vagytok a kis Rákosi Mátyások!” Mégis, a regénytől függetlenül is tudnunk kell, hogy a Jeromos-féle hatalmaskodás nem is igazi bűn, hanem egy idomtalan szellemi életbe bekerült, talaját vesztett közösség tagjainak túlbuzgó igyekezete, amellyel valójában csak a helyüket szeretnék kivívni a háború után megváltozott helyzetben. Ilyen körülmények között értelmet csak a kézzel fogható dolgok jelentenek. Ami *csak* elgondolható, számukra fényűzésnek számít, pedig csupán az *elgondolható* — például nemzetiségi program, önálló egyetem, iskolarendszer, kollektív jogok — lehetne képes az elszakított szál összecsomósására, a megszakadt szellemi kontinuitás folytatására.

Az Asszony világának emberei a valóságban élnek, és csak a maguk törvényei szerint tudnak gondolkodni. Jeromos haragszik rájuk; az anyjára, a falujára, az egész parasztságra; nem hajlandó elhinni szenvedéseiket, nem tud sajnálkozni sem, olykor még ellenszenves is neki a makacs parasztszbeszéd. De az asszonyát, mindezek ellenére, szeretné megérteni, különbözőségüket megfajteni, a mindennap közéjük növvő falat végleg elbontani. Nem tudja elviselni, hogy esténként „külön vet magának ágyat a két világ”. Gondolatban végigjárja felesége életének stációit; a kárpátaljai meneküléstől a kitelepítésen, a szlovák iskolán át a magyarüldözésekig — azt a kort idézi, amelyben a szlovákiai magyarság egy igazságtalanul létrehozott helyzet áldozatává vált. A magyaroknak mint bűnösöknek a kitelepítés és a teljes jogfosztottság jutott. A tények és követelmények belső ellentmondásának beteges lelkiállapotába került a szlovákiai magyar lakosság. Ez az állapot az alacsonyabbrendűség és a másodrendűség tudomásulvételét égette bele a lelkekbe.

Jeromos, márcsak önvédelemből sem gondolja ezt végig, ösztönösen, az első lélegzetvétel után, megpróbál úgy helyezkedni, hogy bizonyítani tudjon a körülötte lévőknek, legyenek azok magyarok vagy szlovákok; hogy ő is képes, ő is érdemes — akár azon az áron is, hogy lelkesedésben túltesz a többségi nemzet fiain. De azzal, hogy múltját megtagadja, megfosztja önmagát a lehetőségtől, hogy saját alapjaira rátaláljon.

Az erősebb és a gyöngébb kétségbeejtő küzdelmét, a kisebbségben élők lélektanának egyik legfontosabb tételét, a regény talán legsikerültebb jele-

netében, a nyakkendőtáncban, egy, az örületig fokozott férfitáncban mondatja el Dobos László a főhőseivel: „Volt pillanat, amikor azt hittem, meggyűlölöm a másikat, azért, mert erősebb, azért, mert megaláz, mert lemarakdok mögöttem... Aztán belezökkentem az ő ritmusába: átvettem kezének, lélegzésének ütemét, talán akkor lobbant el belőlem a harag... Dobbantásaink; csusszantásaink azóta egyformák, egyenletesek. Beletáncolunk önmaragunk életébe, mintha messziről jönnénk, így közelítjük saját sorsunkat. Talán most oldódik bennünk valami nagy idegesség, az ilyen szilaj tánc nagy erővel kényszeríti egymáshoz az élet rendezetlen dolgait...”

Ez a hang már nem a Fábry Zoltánok és a Kós Károlyok hangja, akikben a két háború között volt annyi erő, hogy kisebbségi sorsban élve szónoki emelvénnyé változtassák a vádlottak padját. Ők cselekvők voltak, igazi kezdeményezők: önálló szellemi életüket azzal a tudattal élték, hogy kultúrájuk szerves része az európai műveltségnek, ugyanakkor folytatói az egyetemes népi és nemzeti magyar kultúrának. Ez a létező különbség dönti el, a regényben is kitűnően érzékeltetett felemásságot, az állandó hasadtság állapotát.

Dobos László korábbi regényei, a *Földönfutók* és az *Egy szál ingben* alakjai könnyebben igazodnak el a lelkeleg nyomasztóbb világban, mint Jeromos a magáéban. Talán azért, mert a kitelepítések idején valamennyien szenvedők voltak, vádlottak; együtt kényszerültek átélni a rettenetet. Azután már közülük választódtak ki a törtető, a büntetők és a szenvedtetők is, akik már tudni sem akarnak arról a személyek fölötti közös ihletről, amely egy-egy nemzetet nemcsak összetart, de kötelez is.

Jeromost ez a meg hasonlósos állapot nem is engedi igazi regényhőssé válni, mert egy negatív kor, negatív válságát éli át — katarzis nélkül. Ugyanis negatív katarzis nincs... Az olvasó mégis egy különleges könyvet tart a kezében; ebben a regényben első ízben találkozunk az ötvenes évek kisebbségi sorsban élő magyar értelmiség életével, gondjaival. (*Madách.*)

BALOGH JÚLIA

Dobai Péter: A birodalom ezredese

Dobai Péter regényének cselekménye, bár bizonyos pontjain meglehetősen szövevényes, sőt homályos, végeredményben áttekinthető, célratörő, sőt bűnügyi, kalandregényszerű vázra egyszerűsíthető. Voltaképpen témáját annál nehezebb meghatározni. A cím a birodalom érdekeit mindenek fölé helyező, a katonai kötelességeit minden körülmények között teljesítő ezredet állítja a középpontba, akinek életelve: „felismert és tudomásul vett kötelességeimen kívül nem ismerek mást, mint további, még fel nem ismert, még tudomásul nem vett kötelességeket”. Redl, mint karakter, persze, nemcsak időtlen jellem típus, hanem a századforduló eszményeire kiváltképpen jellemző. (Ennek a gyakorta „németes”-nek vélt, a porosz—francia háború porosz győzteseinek katonai erényeire hivatkozó, időnként Ferenc József császár és király példás, napjait feladatai céljából beosztó, katonás életformájával is propagált,